

УДК 133.4: 57.9 (477.86/87)

ББК 63.3 (5 Укр)

Лілія Бурачок, Євген Лизень

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРН ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано зовнішню політику Західної Німеччини часів канцлерства Конрада Аденауера в контексті міжнародних відносин початкового періоду "холодної війни". Розглянуто формування та втілення в життя безальтернативного прозахідного зовнішньополітичного курсу К. Аденауера, а також хід його безкомпромісної боротьби в цьому напрямку з опозицією.

Ключові слова: Конрад Аденауер, ФРН, Окупаційний статут, "холодна війна", ЄОВС, ХДС, ХСС, СДПН, канцлер, Рада Європи, план Шумана.

Незмірні жертви Другої світової війни не принесли Європі безпеки: невдовзі континент був поділений на два протилежні військово-політичні блоки, чия енергія марнувалася мало не півсторіччя. Величезні ресурси були використані для непродуктивних завдань, надто на Сході; вкрай мало країн мали змогу дотримуватись нейтрального статусу, а побудову європейської єдності всякчас відсували на потім. На щастя для тих, хто прагнув зцілити рани, поділ Європи посприяв розвитку найпотужнішого європейського руху, який зародився ще до війни і формувався тепер на Заході. Спершу як кампанія за реформу міжнародних відносин з позиції моралі, а згодом як розвиток економічної кооперації він допоміг створити нове чуття єдності [8, с.1089].

Дві німецьких держави в залах очікування світової політики – такою була серйозна зміна німецького питання. Замість однієї Німеччини в центрі Європи у 1949 р. з'явилися дві Німеччини, обидві опинилися в небезпечному просторі силових систем і тому користувалися заступництвом держав-гегемонів – США і Радянського Союзу [15, с. 223]. Останні розкрили атомну парасольку над своїми сферами впливу і контролювали країни, які туди входили. Традиційні домагання національних держав на самовизначення поступилися місцем біполярної політиці. Розкол Європи означав обопільне мовчазне визнання наддержавами їх сфер контролю в існуючих кордонах. Розділена Німеччина разом з Берліном стала несучою опорою будівлі світової безпеки, руйнування якої загрожувало новою світовою війною [10, с. 215]. Розкол Німеччини та утворення ФРН і НДР з усією очевидністю поставили на порядок дня питання про майбутнє німецької нації, а в зв'язку з цим і проблему зовнішньополітичних пріоритетів. На час свого утворення ФРН займала площу у 248 тис. км. і межувала з НДР, Данією, Нідерландами, Бельгією, Люксембургом, Францією, Швейцарією, Австрією та Чехословаччиною і таким чином посідала важливе геополітичне й стратегічне становище в Європі. Міжнародна ситуація склалася так, що Західна Німеччина опинилась у центрі подій, пов'язаних із повоєнною конфронтацією між Сходом і Заходом [5, с. 572].

У зовнішньополітичному плані 1949–1963 рр. були позначені насамперед "холодною війною", в яку ФРН втягнули ухвали щодо Німеччини, прийняті представниками колишньої антигітлерівської коаліції. Це виявлялося, зокрема, у питанні переозброєння. Під керівництвом США обговорювалася – після початку війни у Кореї – проблема обороноздатності Федеративної республіки і психологічно готувалася розбудова збройних сил, попри те, що більшість німців були ще до цього не готові [3, с. 347].

Конфлікт між Сходом і Заходом у другій половині 40-х рр. надавав ширші можливості для свободи дій ФРН. Західнонімецькі політичні сили і широкі кола громадськості були солідарні щодо необхідності європейської єдності. У цьому полягав також шанс Федеративної республіки прорвати політичну та моральну ізоляцію, в якій Німеччина опинилась після дванадцятих років націонал-соціалістичного панування. Власне лише у наднаціональній оборонній системі невелика молода держава могла здобути

свою безпеку й опору супроти радянської силової політики. Віддавши ініціативу в області економіки Л. Ерхарду, К. Аденауер доклав особливі зусилля для зміцнення міжнародного положення Західної Німеччини. Тому зовнішня політика К. Аденауера від самого початку була спрямована на те, щоби забезпечити участь ФРН у політичному, військовому та економічному об'єднанні західного світу [7, с. 451]. К. Аденауер заявив, що назавжди повинна бути виключена будь-яка можливість повторення колишньої політики лавірування між Заходом і Сходом, яка постійно приводила до ізоляції Німеччини [9, с. 216].

У 1949 р. канцлер ФРН К. Аденауер виклав держсекретарю США розроблений ним план об'єднання західноєвропейської індустрії, що повинно було стати першим кроком до створення Європейського економічного співтовариства. В ньому він наголошував, що єдина Європа неможлива без Німеччини, а тому остання повинна якнайшвидше стати членом Європейського оборонного союзу та Північноатлантичного альянсу [13, с. 236].

У післявоєнний період головним завданням канцлера ФРН у зовнішній політиці було довести усьому світові, і перш за все європейським країнам, що німецький націонал-соціалізм як ідеологія нацизму назавжди залишилася в минулому, а тому їм більше не має потреби боятися Німеччину. Тобто перед ним постало завдання створити новий імідж своєї країни у світі. І К. Аденауер завдяки своїй наполегливості та здібностям блискуче впорався з цим завданням. Та, мабуть, цього було б неможливо досягти без конкретних справ [11, с. 176].

Період з 1949 по 1955 рр. можна охарактеризувати як час становлення зовнішньої політики ФРН та набуття нею формального зовнішньополітичного суверенітету. Згідно Окупаційного статуту, зовнішня політика була вилучена з компетенції федерального уряду (в ньому було відсутнє міністерство закордонних справ) і поставлена під контроль держав-переможниць. К. Аденауер поставив перед собою завдання подолати міжнародну ізоляцію країни і домогтися рівноправності у відносинах з іншими державами [2, с. 407].

Та не зважаючи на те, що в першому кабінеті К. Аденауера не було міністерства закордонних справ (воно появилось в березні 1951 р.), важливою віхою початкової історії ФРН є саме її зовнішня політика. Порівняно з попередніми епохами радикально змінилась ступінь її свободи. Західна Німеччина залишалась “спільним протекторатом трьох західних держав” – підкреслював Т. Ешенбург, та об'єктом виховання, яка була обмежена значною частиною власного суверенітету. Її східна політика зводилась до пропандистської риторики, а західна політика визначалась ззовні. США, Великобританія і Франція, визнаючи особливу роль ФРН в протистоянні комунізму на європейській арені, не поспішали випускати зі своїх рук важелі контролю. Все законодавство проходило перевірку Союзної комісії, і тільки при відсутності заперечень звідти, рішення бундестагу набирали силу закону. Символічно, що її резиденція розміщувалась на вершині гори, розташованої на високому правому березі Рейну, нависаючи над провінційним Бонном, яке так і не відчуло себе справжньою столицею. Регулярні походи канцлера К. Аденауера і його міністрів на гору Петерсберг для спілкування з представниками трьох західних держав замінювали собою на перших порах міжнародні контакти тільки-но створеної молоді держави.

Той факт, що вже в перші роки свого існування ФРН повернула собі роль суб'єкта європейської політики, не можна записувати виключно на рахунок К. Аденауера. На її користь складалась і кон'юнктура “холодної війни”, і внутрішньополітична стабільність. І все ж треба віддати належне тактичній майстерності і постійності цього політика в умовах, коли в його дипломатичному арсеналі була тільки сила переконання. К. Аденауер не випускав ні єдиного шансу для того, щоби довести своїм зовнішньополітичним покровителям доцільність мати на передньому фронті конфронтації

з комунізмом сильну, процвітаючу і озброєну Західну Німеччину. Вибудувавши для себе систему пріоритетів, він крок за кроком просувався до поставленої мети, не зупиняючись ні перед звинуваченнями зі Сходу в поглибленні розколу держави, ні перед критикою опозиції, яка вважала його “бундесканцлером союзників”, – вважав Курт Шумахер [4, с. 197–198].

Підкреслення того, що К. Аденауер поєднував посади канцлера та міністра іноземних справ, засвідчує і пріоритетність зовнішньої політики, яка інколи уособлювалась у самому К. Аденауєрові. Основним питанням федеральної зовнішньої політики була інтеграція Федеративної республіки на Захід. Метою політики К. Аденауєра було возз'єднання Німеччини, проте найбільше Аденауєр прагнув здобути спершу повну незалежність Федеративної Республіки Німеччини. На його думку, в цьому йому було не обійтись без підтримки США. Їхній допомозі ФРН завдячувала безпрецедентному економічному злету, який зробив країну гідним партнером на перемовинах з багатьма державами. Визнавши вину німців за знищення євреїв у часи Третього рейху й висловивши готовність її спокутувати, Федеративна республіка так само повернула втрачену повагу [3, с. 347–348].

Безумовно, на зовнішньополітичній арені ФРН в лиці К. Аденауєра мала єдину мету – крок за кроком розширювати німецькі права та свободи, перетворити ФРН з об'єкта у повноправного суб'єкта міжнародних відносин. Понад усе, для К. Аденауєра було відновлення своєї держави – політично, економічно, духовно. Дилеми, яку модель обрати при цьому – радянську чи західну – для нього не існувало. З перших же повоєнних днів він визначився: курс на атлантичну співпрацю. Важко погодитися з твердженням, що К. Аденауєр був “канцлером союзників”, як досвідчений політик він володів майстерністю тактичного маневрування, не роблячи при цьому винятку і для союзників, керувався лише національними інтересами; а західних союзників використовував для досягнення власної мети – відродження Німеччини, унеможливлення контролю СРСР над обома частинами розшматованої країни [15, с. 225].

Прихильник західної орієнтації ФРН, канцлер К. Аденауєр підтримував лозунг ідеолога південнонімецького лібералізму першої половини XIX століття К. Роттека: “Краще свобода без єдності, ніж єдність без свободи” [12, с. 320]. Зовнішньополітичну концепцію К. Аденауєра сформував сумний досвід німецької історії. Перший федеральний канцлер пережив за своє довге життя крах зовнішньої політики кайзерівської імперії, Веймарської республіки, Третього рейху, і був сповнений рішучості радикально переорієнтувати німецьку зовнішню політику – навіть ціною розколу Німеччини. Він якось сказав, що “неможливо жити плідно, якщо не розлучитись з помилковими ілюзіями минулого” [14, с. 44]. Епоха Великого німецького рейху підійшла до кінця, і нині Німеччина, на його глибоке переконання, повинна тісно співпрацювати з демократичними державами в рамках західноєвропейської спільноти. Така політика означала кінець “німецького особливого шляху” і знімала загрозу відродження німецького націоналізму. Єдиний засіб відновлення економічної потужності, суверенітету та єдності країни К. Аденауєр бачив у початку західноєвропейської інтеграції і повноправну участь в ній Німеччині. Своє європейське кредо він виклав 20 вересня 1949 р. у першому виступі в Бундестазі після обрання на пост канцлера: “За своїм походженням, за своїм духом ми належимо до Європи... У всіх наших справах нами керуватиме дух християнської цивілізації Заходу і повага до прав і гідності людини. Ми сподіваємося, що з Божою допомогою зможемо забезпечити кращі часи для нашого народу і сприяти миру в Європі і в усьому світі” [1, с. 270].

Перші практичні кроки до міцного прив'язування ФРН до Заходу К. Аденауєр зробив практично відразу після утворення федерального уряду. 31 жовтня 1949 р. Західна Німеччина вступила як рівноправний партнер у Організацію європейського економічного співробітництва (ОЕСС), яка координувала дії західноєвропейських країн що-

до виконання “плану Маршалла”. Ця організація, що була заснована 16 квітня 1948 р. у Парижі, мала за завдання розподілити кошти, виділені згідно з “планом Маршалла”, для координування програм відбудови й лібералізацію торгівлі між її учасниками [7, с. 452]. 22 листопада 1949 р. на Петерберзі в ході тривалих переговорів з Верховними комісарами трьох західних держав К. Аденауер зміг переконати їх підписати угоду про завершення демонтажу промислового обладнання в особливо значущих секторах економіки в обмін на зобов’язання суворого дотримання західними німцями Рурського статуту. Петерберзькі угоди, поряд з Окупаційним статутом, визначали відносини між західними державами і ФРН, обмежували її зовнішньополітичний суверенітет – присутністю іноземних військ на території ФРН і правами Верховних комісарів. Петерберзькі угоди, разом з тим, поклали початок міжнародному визнанню ФРН. Західна Німеччина отримувала право перебувати в консульських відносинах із західними державами та вступати в міжнародні організації. Вона отримала запрошення стати асоційованим членом Ради Європи, а також входити до Світового банку, Міжнародний валютний фонд, Міжнародну організацію праці тощо.

Для прискорення інтеграції з Заходом К. Аденауер використовував стан “холодної війни”, розуміючи, що підтримка з боку ФРН буде необхідна Заходу для протистояння радянському блоку. У той же час об’єктивно західноєвропейська інтеграція не могла відбутися без участі Німеччини [2, с. 417–418].

Той факт, що США опікувалися долею післявоєнної ФРН слід віднести до заслуг К. Аденауера. Канцлер ФРН зумів таким чином побудувати відносини з могутньою заокеанською державою, що остання, порушуючи власні традиції і всупереч власним інтересам, не поспішала виводити з Західної Німеччини свої війська і взяла на себе довгострокові договірні зобов’язання в рамках союзу. К. Аденауер писав у своїх “Спогадах”: “Коли я в 1949 р. став канцлером, то найважливішим завданням для мене була нормалізація стосунків зі США, Англією та Францією. Вся Європа мала усвідомити нашу добру волю до співробітництва. Вона мала зрозуміти нашу поведінку як свідчення нашого прагнення до відновлення” [5, с. 573].

К. Аденауер розумів також, що без німецько-французького примирення не може бути й мови про єдину Європу. Дві держави постійно конфліктували між собою, тримаючи тим самим у постійній напрузі всю Європу. Канцлер справедливо зауважив: “Союз між Францією та Німеччиною вдихнув би нове життя в Європу. Я вважаю, що це єдиний шлях до об’єднання”. Такого роду міркування підштовхнули К. Аденауера до вступу 1950 р. у Європейське об’єднання вугілля й сталі. “Якщо ми доведемо, що серйозно ставимося до контролю за стратегічними ресурсами, то страх щодо нас зменшиться”, - переконував канцлер ФРН членів свого уряду [1, с. 273].

31 березня 1950 р. Комітет міністрів Ради Європи запросив ФРН і Саар до вступу у статусі дружніх членів. Для них було виділено 18 і 3 місця у Європейській консультативній асамблеї. Невизначеність відносин власності і долі індустрії Рурського регіону гальмувала необхідні інвестиції і приводила до скорочення експорту з нього, нагадуючи про сумний результат окупації Руру в 1923 р. Щоб розрубати гордіїв вузол, у п’яту річницю перемоги над Німеччиною, 9 травня 1950 р., французький міністр закордонних справ Робер Шуман запропонував проект утворення Європейського об’єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Поміж мотивів, якими керувалися автори проекту, домінували політичні розрахунки. Політичною метою Франції при висуненні проекту “Європейського об’єднання вугілля і сталі” (Montanunion) було пов’язання економіки ФРН із економіками інших держав таким чином, щоби вона не могла стати основою нової, самостійної військової потуги [15, с. 226].

К. Аденауер беззастережно підтримував запропонований в травні 1950 р. французьким міністром закордонних справ Шуманом план створення Європейського об’єднання вугілля і сталі (ЄОВС), за яким вуглевидобувна і сталеливарна промисловість

Франції, ФРН і ряду західноєвропейських країн мала поєднатися на наднаціональному рівні. Але головне полягало в тому, що створення ЄОВС давало ФРН першу реальну можливість обмежити контроль з боку країн-переможниць у ключових галузях промисловості (скасовувався Рурський статут і знімалися всі обмеження на виробництво сталі). Політичні та економічні аспекти плану Шумана стали предметом гострих дискусій в Бундестазі. Участь ФРН в західноєвропейській інтеграції викликало неоднозначну реакцію, породжувало стурбованість частини суспільства, чи не буде сприяти тісна інтеграція з Заходом поглибленню розколу Німеччини і перешкоджати відновленню єдності – головного завдання уряду. Виступаючи 13 червня 1950 р. перед депутатами, К. Аденауер говорив про те, що договір про створення ЄОВС повинен покласти початок будівництва єдиної Європи, підкреслюючи тим самим, що план Шумана має в першу чергу політичне значення. Канцлер доводив критикам цього плану, що саме активна участь у процесі європейської інтеграції дозволить ФРН стати по-справжньому рівноправним партнером держав Західної Європи. Підписання договору про утворення такого об'єднання відбулося 18 квітня 1951 р. У ньому поряд із п'ятьма іншими державами (Бельгією, Францією, Голландією, Італією, Люксембургом) взяла участь і ФРН. Західна Німеччина, зацікавлена в нормалізації відносин з “спадковим ворогом”, підтримала цю ідею [4, с. 199]. Утворення ЄОВС відкрило шлях до підвищення рівня суверенітету Федеративної республіки. 9 липня 1951 р. уряди Великої Британії, Франції та США оголосили схвалену парламентами декларацію про формальне закінчення стану війни з Німеччиною. Ще раніше, 19 вересня 1950 р., міністри закордонних справ цих держав, що зібралися у Нью-Йорку, розширили повноваження Федеративної республіки, дозволивши їй створити Міністерство закордонних справ, яке очолив сам канцлер К. Аденауер, і встановити дипломатичні відносини з третіми державами [7, с. 452–453].

Невизнання ФРН “колективної вини” німців за злочини нацистського режиму супроводжувались широкими жєстами примирення по відношенню до його жертв, хоча фінансові виплати проводились тільки тим з них, хто проживав в західноєвропейських державах і США. Особлива увага приділялась відносинам з Ізраїлем, який отримав від ФРН стартувану допомогу в об'ємі біля 3,5 млрд. марок [4, с. 198].

А от в стосунках ФРН і Франції існувало питання, в якому їхні погляди кардинально розходилися. Це стосувалося проблеми ремілітаризації ФРН. Відомо, що за рішеннями Вашингтонської конференції від 8 квітня 1949 р. Західну Німеччину було позбавлено права мати армію та здійснювати мілітаризацію країни. Проте відкритість політики ФРН, її прагнення до співпраці призвели до припинення стану війни з нею. 2 травня 1950 р. Західна Німеччина ввійшла як повноправний учасник до Ради Європи та до Комітету міністрів. ФРН надано також право на провадження власної зовнішньої політики. 19 вересня цього ж року Західній Німеччині було дозволено створити Міністерство закордонних справ і налагодити дипломатичні відносини з усіма державами [6, с. 63].

Тож у зовнішній політиці уряд Західної Німеччини спрямовував свої зусилля на зміцнення економічної могутності та вирішення проблеми консенсусу німецького суспільства, інтеграцію ФРН у західну демократію. Для цього склалися досить сприятливі умови. У спільних діях Заходу та ФРН не слід шукати виключно антикомуністичні прагнення. Вирішувалися проблеми всередині демократичного світу, відбувалося становлення європейської інтеграції та рівноправних союзницьких стосунків, внаслідок чого Західна Німеччина стала невід'ємним компонентом Західної Європи. У зовнішній політиці західнонімецький уряд вживав найактивніших заходів щодо здобуття юридичної рівноправності ФРН з державами-переможницями та іншими країнами Європи, найшвидшого входження у військово-політичні та економічні структури Заходу.

1. Аденауер К. Воспоминания / К. Аденауер. – М. : Прогресс, 1969. – 434 с.

2. Бонвеч Б. История Германии : в 3 т. / Б. Бонвеч, Ю. Галактионов. – М., 2008. – Т. 2. – 544 с.

3. Брокгауз Ф. А. Історія Німеччини у світлинах / Ф. А. Брокгауз ; пер. з нім. І. Андрущенко, Л. Сандига, О. Кислюк. – К. : Юніверс, 2010. – 568 с.
4. Ватлін А. Германия в XX веке / А. Ватлін. – М. : Рос. политическая энциклопедия, 2002. – 336 с.
5. Іваницька О. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2013): навч. посіб. / О. Іваницька. – К. : Вид-чий Дім "Слово", 2014. – 1056 с.
6. Касперович П. М. Історія сучасної Німеччини (XX століття) / П. М. Касперович. – Донецьк, 1998. – 126 с.
7. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. – початок XXI ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. М. Швагуляка. – Львів ; К. : Тріада плюс, Алерта, 2011. – 700 с.
8. Норман Дейвіс. Європа: Історія / Дейвіс Норман ; пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – 1463 с.
9. Новейшая история стран Европы и Америки: XX век : учеб. для студ. высш. учеб. заведений : в 3 ч. / под. ред. А. М. Родригеса и М. В. Пономарева. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Ч. 2 : 1945–2000. – 336 с.
10. Патрушев А. И. Германская история / А. И. Патрушев. – М. : Весь Мир, 2003. – 256 с.
11. Патрушев А. И. Германия в XX веке / А. И. Патрушева. – М. : РОССПЭН, 2002. – 334 с.
12. Патрушев А. И. Германские канцлеры от Бисмарка до Меркель / А. И. Патрушев. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2009. – 432 с.
13. Політична історія XX століття: навч. посібник / В. Ф. Салабай. – К. : КНЕУ, 2001. – 376 с.
14. Уильямс Ч. Аденауэр. Отец новой Германии / Ч. Уильямс. – М. : Наука, 2002. – 134 с.
15. Шульце Г. Історія Німеччини / Г. Шульце; пер. з нім. О. Насико. – К. : Наука, 2010. – 280 с.

В статье проанализированы внешнюю политику Западной Германии времен канцлерства Конрада Аденауэра в контексте международных отношений начального периода "холодной войны". Рассмотрены формирование и проведение в жизнь безальтернативного прозападного внешнеполитического курса К. Аденауэра, а также ход его бескомпромиссной борьбы в этом направлении с оппозицией.

Ключевые слова: Конрад Аденауэр, ФРГ, Оккупационный устав, "холодная война", ЕОУС, ХДС, ХСС, СДПГ, канцлер, Совет Европы, план Шумана.

The article analyzes the foreign policy of West Germany's Konrad Adenauer chancellor ship times in the context of international relations initial period of "cold war". Forming and implementing the pro-Western foreign policy uncontroverted K. Adenauer, and the course of his uncompromising struggle in this direction with the opposition.

Keywords: Konrad Adenauer, West Germany, occupational status, "cold war", ECSC, CDU, CSU, SPD chancellor, the Council of Europe, Schuman plan.

УДК 94 (4)
ББК 63. 3(4)

Лілія Щербін, Христина Федунь

КОНСТИТУЦІЙНА МОНАРХІЯ У БЕЛЬГІЇ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX – ПОЧ. XXI ст.)

Стаття присвячена особливостям конституційної монархії Бельгії у XX – XXI ст. Висвітлено обов'язки Короля бельгійців, який відіграє не тільки символічну роль, але й політичну. Особисті якості та професійні компетентності королів Бодуена I, Альберта II, Філіпа I сприяли зростанню престижу, демократизації та модернізації монархії.

Ключові слова: Королівство Бельгія, Король бельгійців, конституційна монархія.

Європа займає друге місце у світі за кількістю монархічних держав. Важливі події життя вінченосних родин сприяють розгортанню дискусій у суспільстві про доцільність монархічної форми як такої. Прихильники монархічного ладу вказують на потребу збереження традицій, тяглість історії, противники – на історичний атавізм, втрату реального впливу монархів, великі фінансові витрати на їх утримання.

Проте у нових геополітичних умовах довіра до монархій серед населення поступово зростає. Монарх є не просто символом нації, учасником протокольних засідань парламенту. Він повинен підняти престиж монархії на новий рівень, сприяти єдності